

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐՊՈՒՄՆԵՐԻ ԻՄԱՍՏԱՅԻՆ ՏԻՊԵՐԸ

Բանալի բառեր՝ երդում, երդվող, ասույթաբանություն, հմայական-կիրառական բանահյուսություն, երդմնա-բանադրական բանահյուսություն, պայմաներդում, անեծք, վկայակոչում, կենցաղավարում, գրավոր հուշարձան:

Keywords: oath, oath-taker, paremiology, magical-applied folklore, oath-curse folklore, contract oath, curse, witness, daily life, written monument.

Ժողովրդական բանահյուսության ասույթաբանական ժանրերի տարածված ու կենսունակ բանաձևային կառույցներից են երդումները:

Երդումը, հնուցիվեր հանդես գալով իբրև հմայական-կիրառական բանահյուսության տեսակ, տարածված է եղել աշխարհի բոլոր ժողովուրդների կենցաղում և ցայսօր էլ շարունակում է կենցաղավարել ժողովրդի կյանքի տարբեր բնագավառներում: Այն ընկալվել է իբրև հմայական խոսք, որից զգուշացել և որին հավատացել են ոչ միայն հայերը, այլև աշխարհի բոլոր ժողովուրդները՝ անկախ իրենց քաղաքակրթության աստիճանից:

Աշխատանքի նպատակն է բացահայտել երդումների իմաստային տիպերը՝ հիմնվելով դրանց բովանդակության, ձևի և գործառնությունների (կրոնական, սոցիալական, բարոյական և այլն) վրա, ուսումնասիրել ժողովրդական հավատալիքներն ու նրանց պաշտամունքի մասին ունեցած պատկերացումները, որոնք լայն տեղ են գրավում երդումներում և աղերսվում են բնության ու հասարակական կյանքի վերաբերյալ ժողովրդի ունեցած ընդհանուր հայացքներին:

Հոդվածում պատմահամեմատական և տիպաբանական, վերլուծական մեթոդների միջոցով, առկա տպագիր, արխիվային և մեր կողմից գրաված բանահյուսական նյութերի հիման վրա ներկայացվում են երդումներին առնչվող տարբեր խնդիրներ:

Ինչ է երդումը: Սեփական անմեղսունակությունը, իրավացիությունը, նվիրվածությունն ու հավատարմությունն ապացուցելու արարողություն [ՀՄՀ, 1977, 544]¹⁹:

«Ամեն ժամանակ և ամեն տեղ մարդկության սովորությունն ըրած է վկայ կոչել զաստուած կամ զաստուածայինս՝ ճշմարտութեան հաստատութեանը համար և այս գործը կը կոչուի երդումն» [Հացունի, 1910, 3]:

Երդումբառի բառարանային սահմանումները հիմնականում կարևորում են դրա հանդիսավոր բնույթը:

Երդումը լուրջ, հաճախ հանդիսավոր խոստում է ինչ-որ բան անելու կամ, ընդհակառակը, ինչ-որ բան չանելու [Толковый словарь Дмитриева]:

Երդումը հանդիսավոր պնդում է, հավաստիացում՝ հիմնավորված սրբազան, հեղինակավոր ինչ-որ բանի հիշատակմամբ [Ожегов, Шведова, 2009, 279]:

Արդի հայերենի բացատրական բառարանում երդումը սահմանվում է որպես հանդիսավոր հավաստում որևէ բանի՝ երդվողի համար սրբազան՝ նվիրական բան վկայակոչելով՝ հիշելով [Աղայան, 1976, 339]:

¹⁹ Հոդվածում օգտագործված են հետևյալ համառոտագրությունները. ՀՄՀ - Հայկական սովետական հանրագիտարան, ԺՀԲԲ - Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, ԷԱԺԱ - Էմինեան ազգագրական ժողովածու, հատ. Ա, ԷԱԺԶ - Էմինեան ազգագրական ժողովածու, հատ. Զ, ԱՀԶ - Ազգագրական հանդես, գիրք Զ, ՀԱԲ - Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն, ՀՀՖ - Հիշատակարան Էվերեկ - Ֆենեւէի, ՀԺԱ - Հայ ժողովրդական ավանդույթներ:

Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարանում երդումը սահմանվում է որպես սովորական կամ հանդիսավոր խոստում՝ որևէ նվիրական բան վկայակոչելով [ԺՀԲԲ, 1969, 572]:

Երդումների, ինչպես նաև հմայական-բանահյուսության մյուս ենթատեսակների՝ անեծքների, օրհնանքների բանավոր հարատևումը պայմանավորված է ժողովրդական բանահյուսության հարուստ նմուշներով, որոնք ստեղծվել և պահպանվել են ժողովրդի լայն զանգվածների շրջանում, ապա սերնդեսերունդ փոխանցվել են՝ տարբեր ժամանակներում գրի առնվելով բանագետ-բանահավաքների կողմից, իսկ գրավոր հարատևումն ու ավանդումը հավաստված ու հաստատված են հնագույն, հին և ուշ միջնադարյան գրավոր հուշարձաններում (սեպագիր և վիմագիր արձանագրություններ, պայմանագրեր, կտակներ, դաշնագրեր, կալվածագրեր, ժառանգական, առևտրական պայմանագրեր, քաղաքական փաստաթղթեր և այլն):

Երդումը հիշյալ դեպքերում ընկալվել է որպես իրավական առանձին դրույթ, որի համար սահմանվել են տվյալ ժամանակաշրջանում ընդունված օրինապահպանության նորմեր և իրավական որոշակի պատիժներ:

Առանձնացվում է երդումների երկու հիմնախումբ. երդում *անեծքով և երդում վկայակոչումով*:

Հարկ է նշել, որ անեծքաերդումային կառուցվածքով բանաձևերը բնորոշվում են պայմանի և հետևության հարաբերությամբ և իմաստային կապ ունեն պայմանով անեծքների հետ, այսինքն՝ բաղկացած են որոշակի պայմանից և իրադրությունից՝ այն տարբերությամբ, որ երդման մեջ էականը պայմանն է, մինչդեռ պայմանով անեծքներում իրադրությունն է գլխավորը [Հարությունյան, 1975, 137-139]: Պայմանով անեծքներում և՛ պայմանը, և՛ անեծքը ուղղված են անիծվողին («**Էնքան ապրե՛ս**, որ ասեղը տնկես՝ հովը նստես», «**Էն օրն ընկնե՛ս**, որ շունը ձեռնիցդ հաց չառնի» և այլն [ԷԱԺԱ, 1901, 135]: Անեծքով երդման դեպքում և՛ պայմանի, և՛ անեծքի կրողը երդվողն է («**Աստուց թե հեռանամ**, պատժուիմ, քրքրուիմ» և այլն [Նույն տեղում, 134]: (Ընդգծված խոսքերը պայմաններն են)): Այսպես՝ երդումն իր հիմքում պայմանական բնույթ է ստանում, որի խախտման դեպքում գործելու է անեծքը, այսինքն՝ անեծք-երդումն ինքնաբանադրանք է, հասարակական ըմբռնմամբ պայմանավորված մի վատ ցանկություն, որին հոժարությամբ ենթարկվում է առաջադրողը: Եվ այս առանձնահատկությամբ էլ տարբերակվում է պայմանով երդումն ու պայմանով անեծքը, որոնք իրենց արտաքին կառուցվածքով նմանվում են միմյանց:

Անեծքով երդումների իմաստային հիմնական խմբերում դրսևորվում են պատժի տարբեր տեսակներ՝ սկսած ամենադաժան եղանակներով մեռնելուց, մարմնական ու հոգեկան ամենատարբեր հիվանդություններով տառապելուց մինչև սոցիալական ու կրոնաբարոյական բնույթի պատժի տեսակները: Օրինակ՝ «*Թե սուտ եմ ասում՝ քո ղանկի ռաստ գամ*» [Լ. Ղռեջանի անձն. հավ.], «*Բւ ազիզ ճամփորթի տեսքին ոչ արժանի ըլիմ, թե...*» [ԱՀ, XI, 1904, 118], «*Ծակծկվեմ, թե տեհել եմ*» [ՀԱԲ, 1999, 215], «*Դատած – բանաձս աղվսի շրլակն հըլնի, թե...*» [Լ. Ղռեջանի անձն. հավ.], «*Դժողքի փայ ըլիմ, թե...*» [Տեր-Աղեքսանդրեանց, 1885, 198] և այլն:

Մահվան ցանկությունն իր ամենատարբեր դրսևորումներով առաջնային տեղ է գտել բազմաթիվ երդումներում:

Այսպես, երդվողը կամենալով դիմացինին ապացուցել իր անմեղությունը, իրավացիությունը, ցանկանում է իրեն մահվան դատապարտված տեսնել, հետևաբար ինքնանիժման պայման է դնում՝ իրեն ամենախիստ ձևով պատժված տեսնելու: Ընդ որում, դրանք կարող են լինել ինքնաբերաբար կատարվող փորձանք-պատահարներ, մեկի կողմից իրագործվող կանխամտածված սպանություն: Օրինակ. «*Բւ փայ ըրեքնակը խվարի թա ես...*» [ԱՀԶ, 1900, 344], «*Խավարեմ, թե խաբար եմ*» [ՀԱԲ, 1999, 216], «*Գետինն անցնիմ, թե սուտ եմ ասում*» [ԷԱԺԱ, 1901, 140], «*Խեր չտեսնեմ իմ ումր ու յարեվիցն, ազեր սուտ ասեմ*» [Երեմյան, 1923, 68], «*Իրվաս թըղ չըլուսնօ*» [ՀԱԲ, 1984, 181], «*Իրվաս արիվ թըղ չը ձիթի*» [Նույն տեղում], «*Ջայել արեվիցս խեր չտեսնամ, թե տեսեր եմ*» [Լ. Ղռեջանի անձն. հավաք.], «*Շներին ու գիլվանքին փայ հըլնեմ*» [Լ. Ղռեջանի անձն. հավաք.], «*Սաղ-սալամաթ գյուղ չհասնեմ, թե խաբար եմ*» [ՀԱԲ, 1999, 216], «*Գյուլլախորով լինեմ, թե...*» [«Մեղու Հայաստանի», 1886, N 53], «*Քո ղանակի ռաստ գամ*» [Լ. Ղռեջանի անձն. հավաք.], «*Կաղդեմ թեվիս մներն ուտեմ, խլսեմ*» [Լ. Ղռեջանի անձն.

հավաք.], «Օխտը տարի մե կողի տքամ, նոր խոքիս տամ, թե խափեմ» [Լ. Ղոնջյանի անձն. հավաք.], «Գոռ չգդնեմ» [Երեմյան, 1923, 68] և այլն: Մահ փափագող նմանատիպ ձևերը տարբեր են և բազմազան: Դրանք, մեծ մասամբ լինելով բնական ու արհեստական աղետների հետևանքներ, ունեն ողբերգականության և դրամատիզմի շեշտադրումներ (ջահել, անմուրազ, որևէ փորձանքով, տառապագին հիվանդությամբ մեռնել, անգերեզման և անհիշատակ, անթաղ մնալ և այլն): Նման հանգամանքներն առավել քան ընդգծում են ցանկալի պատժի անողոք խստությունը, որը երդվողի բուն նպատակն է համարվում:

Երդումներում մահվամբ պատժվելու ցանկությունը երդվողը ոչ միայն իրեն է ուղղում, այլև իր մտերիմ հարազատներին, հատկապես զավակներին, եղբայրներին՝ դարձյալ դրանով փափագելով խստագույնս պատժել իրեն: Օրինակ, «Բալես մեռնի, թե սուտ եմ ասում» [Լ. Ղոնջյանի անձն. հավաք.], «Ախպորես խերը վե՛չ տեսնամ» [Ս. Հարությունյանի անձն. հավաքածու], «Թե ես խաբար իմ՝ գյուլլեն էղնի իմ ազիզի սրտի մեջ» [Նույն տեղում], «Տղիս թաղեմ, թե...» [ՀԱԲ, 1999, 216], «Ջուջրխնես խերը թըղ չըղխնում» [ՀԱԲ, 1984, 181], «Մինուճարիս խերը չտեսնամ, թե սուտ աս» [ՀԱԲ, 1999, 216], «Մորիցս զրկվեմ, թե սուտ աս» [Նույն տեղում], «Թե ես քու վրեն գուր ու բուխտան (զրպարտություն) կենիմ, իմ աղբեր մեռնի» [ԷԱԺԶ, 1906, 337] և այլն: Դարձյալ չարամիտ ու ողբերգական տրամադրություններ, որ առաջ են գալիս սեփական զավակի, եղբոր, հարազատի մահվան ականատեսը լինելուց: Հենց այդպիսի ծանր պատժի է փափագում ենթարկվել երդվողը:

Մահապատժի ցանկությունից հետո երդումներում կարևոր տեղ է գրավում երդվողի՝ ծանր հիվանդությամբ պատժվելու փափագը: Օրինակ՝ «Ցավ ու չոռը վրես թափի, թե թողնեմ գնալու» [ԷԱԺԱ 1901, 143], «Քոռ էշիմ արևին, թա սուտ եմ ասում» [ԱՀԶ, 1900, 344], «Էջքիս քեռնա» [ՀԷՖ, 1963, 886], «Օրթումս թե սուտ աս, թո քոռանամ» [ՀԱԲ, 1999, 216], «Փողը բարձիս տակ ուտեմ, թե ճիշտ չեմ ասում» [Նույն տեղում], «Գունդ ու կծիկ ըլնեմ, թե որ տիրոջը չասեմ» [ԷԱԺԱ, 1901, 140] և այլն:

Մահվան և հիվանդության պատժի տեսակներից զատ հմայական վերոնշյալ բանաձևերի այս տեսակում նույնքան առաջնակարգ տեղ են գրավում սոցիալ-քաղաքացիական և կրոնա-բարոյական բնույթի պատժի ցանկալի ձևերը: Ժողովրդական երդումների իմաստային այս խմբում արտահայտվում է երկու տեսակ ցանկություն: Առաջին տեսակի մեջ են մտնում իրական կյանքում հանդիպող բարոյական հոռի երևույթները, որ փափագում է երդվողն իրեն՝ իբրև պատիժ: Օրինակ՝ «Անոթի շուն հըլնեմ, թե...» [Լ. Ղոնջյանի անձն. հավ.], «Աստծուց խացս կղրի» [Նույն տեղում], «Էսը խաց յոթ տուռն ինեմ ձեռքս չինի» [ՀԱԲ, 1978, 156], «Եթիմ մնամ, թե սյուր կասեմ», «Ձեռս կուշտ փորի չղնեմ, թե սուտ աս» [ՀԱԲ, 1999, 216], «Դատած-բանաձս աղվսի շլակն հլնի, թե ես խաբար եմ» [Լ. Ղոնջյանի անձն. հավաք.], «Հելաձս քիլ ու քամուն հլնի, թե...» [Նույն տեղում], «Ստի տունը...» [ՀԱԲ, 1999, 216], «Տունս քանդվի, թե ես խառնեմ էտ բանումը» [Նույն տեղում], «Անժառանգ մեռնեմ թե...» [«Մեղու Հայաստանի», 1886, N 53], «Երեսս ետես դառնա, թե պահեմ, չասեմ (անպատվություն և խռովություն)» [ԷԱԺԱ, 1901, 140], «Ծամերս վեր գա, թե...» [Տեր-Աղեքսանդրեանց, 1885, 199], «Մուրագիս չհասնեմ, թե որ» [ԷԱԺԱ, 1901, 142] և այլն:

Երկրորդ տեսակին են պատկանում գուտ կրոնական-սնահավատական ըմբռումների ու պատկերացումների վրա հիմնված պատժի ցանկությունները, որոնք ներագրում են հավատացյալ ժողովրդի մտքի ու երևակայության վրա: Օրինակ՝ «Արքայութեան էրեսը չտեսնեմ», «Առաձս հաղորդս չարփնըջ էնե» [ՀԷՖ, 1963, 886], «Պատարագը չափմիջ ընե» [ԱՀ IX, 1902, 192], «Խաչած գերեզման չմտնեմ, թե քեզ խաբեմ» [ԷԱԺԱ, 1901, 141], «Երկնքից քար ընկնի զլիսիս, թե...» [Տեր-Աղեքսանդրեանց, 1885, 198] և այլն:

Նման բովանդակությամբ երդումներում առանձնապես մեծ տեղ են գրավում հանդերձյալ կյանքում դժոխքի ու չար ոգիների տնօրինությանը դատապարտվելու պատժի զանազան ձևերը, օրինակ՝ «Դժուխկի փայ ըլիմ, թե...» [Տեր-Աղեքսանդրեանց, 1885, 198], «Թե սուտ կըսիմ իմ հոգին դժոխքի ճինատուն էղնի» [ԷԱԺԶ, 1906, 337], «Թե ես քու վրեն գուր ու բուխտան կենիմ, իմ հոգին դժոխքի կպրե կարասի մեջ ձենձոտա» [Նույն տեղում], «Բաբելական կրակին գամ, թե ուրանամ» [ԷԱԺԱ, 1901, 140], «Խոկլիս՝ սատանին տամ» [ՀԱԲ, 2007, 216] և այլն, ինչպես նաև աստծո, սրբերի, զանազան չար ու բարի ոգիների հասցրած պատիժները. «Աստծու կեծակին ռաստ

գամ...» [Լ. Ղոնջյանի անձն. հավ.], «Թող Աստուծ գլխիս քար գցե, թե...» [Տեր-Աղեքսանդրեանց, 1885, 198] «Աստված պատիժս տա, թե խաբար եմ» [ՀԱԲ, 1999, 216], «Օխտն անունը պատիժս տա, թե յետ մնամ գործիցս» [ԷԱԺԱ, 1901, 143], «Սուրբ Մեռկերիոսը ինչպե՞ս ճիշտը ճիշտարիս թուղ ցցվը» [Ալլահվերդյան, 1884, 132], «Քրիստոս ուր տատաստանով վրես խռով կենա» [ՀԱԲ, 1978, 156], «Կյապրել խրիշտրկի փողի ձենին առժան չըլեն» [Նույն տեղում], «Սատանեն հոգիս տանի, թե գիտեմ, չեմ ասի» [ԷԱԺԱ, 1901, 143], «Տիրամոր յարեն վրես դուրս գա, թե ասեմ» [Նույն տեղում] և այլն:

Այսպիսով, անեծքով երդումների իմաստային տարբեր խմբերում երդվողը փափագում է իրեն տեսնել անտեր ու թափառական, մի կտոր հացի կարոտ մուրացկան, անընտանիք ու անժառանգ, ունեցվածքից ընդմիջտ զրկված, անպատվության, աստվածային պատժի և խռովության ենթարկված:

Քանակով քիչ են այն երդումները, որոնք իրենց արտահայտած գաղափարներով չեն մտնում նշված իմաստային որևէ խմբի մեջ, այլ մասնակի բնույթ են կրում և համարվում են մարդկանց տարբեր գաղափարների ու պատկերացումների արտահայտություն: Դրանք այն երդումներն են, որոնց պայմանը, բացի սովորական անեծքից, կարող է լինել նաև սոսկական հայեցողություն, որը երբեմն սեռական բնույթ ունի, ինչպես օրինակ՝ «Ես իմ մերը... թե տեսել եմ» [Ս. Հարությունյանի անձն. հավ.], կամ սպառնալիք՝ «Կուռս կու կտրիմ թե...» [Տեր-Աղեքսանդրեանց, 1885, 199], «Էս քինթս կու կտրիմ, թե...» [Նույն տեղում, 198] կամ էլ անպատվաբեր խոսք է՝ «Շանից ծնված ըլնեմ, թե սուտ է ասածներս», «Շան կաթ կերած ըլնեմ, թե ուղիղը չասեմ» [ԷԱԺԱ, 1901, 142] և այլն:

Վկայակոչումով երդումները, ի տարբերություն նախորդ հիմնախմբի, և՛ քանակով են շատ, և՛ ենթատեսակներով են բազմազան: Իրենց արծարծած գաղափարներով նրանք բաժանվում են երեք հիմնախմբերի՝

1. կրոնական և ծիսապաշտամունքային,
2. երկրային և երկնային մարմիններ, առարկաներ, բնական երևույթներ,
3. տնային – կենցաղային, տնտեսական օգտագործման իրեր ու առարկաներ վկայակոչող:

1. Կրոնական և ծիսապաշտամունքային հիմնախմբի քանաձևերը, լինելով կրոնական հավատալիքների արգասիք, նպատակ ունեն խոսքի հմայական գործության միջոցով ներգործելու կրոնական-հավատալիքային իրողությունների վրա և իրենց արտահայտած իմաստներով բաժանվում են մի քանի թեմատիկ խմբերի.

ա. բանաձևեր, որոնցում վկայակոչվում են քրիստոնեական կրոնի ու պաշտամունքի հետ կապված նյութական իրերը, առարկաներն ու սրբությունները: Օրինակ՝ «Էսա ժամը վկա» [ՀԺԱ, 1883, 12], «Խաչը գիդենա» [Տեր-Աղեքսանդրեանց, 1885, 199], «Էն ավետրան, էն մեռոնի շուշան», «Բաժոկ վոկո» [Ալլահվերդյան, 1884, 130], «Կանանչ մեռոն» [ԷԱԺԶ, 1906, 338], «Արենկոլոլ գեղարդը վկա, որ չեմ տարել», «Ես ըլնեմ իմ ֆոգին» [ՀԺԱ, 1883, 3805], «Դու քու դեղի հոքին» [Տեր-Աղեքսանդրեանց, 1885, 198], «Նախնիներիս գերեզմանը վկա» [Լ. Ղոնջյանի անձն. հավ.] և այլն: Այս ենթախմբում կարևոր են այն երդումները, որոնցում իբրև առհավատյալ հանդես են գալիս գերբնական պահապանները՝ Աստված, սրբերը, Քրիստոսը: Օրինակ՝ «Աստված վկա» [ԱՀ IX, 1904, 192], «Սուրբ Օհաննեսի գլուխը գիդող» [Երեմյան, 1923, 69] «Ես իմ Քրիստոս, որ քարը դու տարար», «Թուխ Մանուկ», «Մայրամ Աստվածածինը վրկա» [Ս. Հարությունյանի անձն. հավ.] այլն:

բ. Կրոնական, պաշտամունքային ծեսեր: Օրինակ՝ «Մըր տերտերի կարգը վկա» [ԷԱԺԶ, 1906, 337], «Էն պաշտում պատարաքը գիդենա» [ԱՀ, XI, 1904, 118], «Էն առեք կերեքը վկա» [Նույն տեղում]:

2. Երկնային և երկրային առարկաներ ու մարմիններ, բնական երևույթներ վկայակոչող բանաձևեր, որտեղ պահպանվել են մարդկանց հնագույն առասպելա-դիցաբանական պատկերացումների ու հավատալիքների հետքեր:

Զգալի թիվ են կազմում երկնային և երկրային մարմինների ու առարկաների վկայակոչումով երդումները, որոնցում նկատելի են՝

ա. բնության չորս տարերքների հետ աղերսվող բանաձևեր (երկինք, գետին-հող, ծով-ջուր, և այլն): Օրինակ՝ «Երկինք, գետինք, ծով, ցամաք, թե խաբար իմ» [Ս. Հարությունյանի անձն. հավ.],

«Ճող ու ջուրը վկա», «Զօրի խեր գինա» [Նույն տեղում], «Վկա երկինք ու գետին» [Սով. գրակ. 1965, թ.1, 25], «Երգինք գիդենա» [ԱՀ, XI, 1904, 117],

բ. երկնային լուսատուների մասին առասպելական հավատալիքներ մարմնավորող երդումներ, որոնցում առանձնապես հանդես են գալիս արևն ու աստղերը: Օրինակ՝ «Էն շղակոլոլ ըրեզնակը գիդենա» [Նույն տեղում, 118], «Արևս վկա...», «Քու կարմիր, կանաչ արև գինու», [ՀժԱ, 1883, 3805], «Կանանչ արևդ վկա...» [ԷԱԺԱ, 1901, 141], «Իմ պոծառ աստղ վկա», «Բդա աստղի լուս» [Լ. Ղռեջյանի անձն. հավ.] և այլն,

գ. բնության ցիկլերի, երկնային մարմինների և մարդկային գործունեության հետ են կապված օրվա պաշտամունքի վերաբերյալ հավատալիքները: Ժողովրդական հավատալիքներում օրվա տարբեր ժամերը հաճախ կապվել են բնության և մթնոլորտային երևույթների հետ, իսկ ցերեկային լույսը միշտ գիտակցվել է իբրև երկնային բարիք: Օրինակ՝ «Էս բարի լուսը վկա» [Լ. Ղռեջյանի անձն. հավ.], «Էս բարի օրը վկա» [ՀժԱ, 1883, 12], «Բդա աղոթքան» [Ս. Հարությունյանի անձն. հավ.], «Բարի օրը գիտենա, որ ինքը գիտե» [Նույն տեղում] և այլն:

3. Կենսական նշանակություն ունեցող իրեր ու առարկաներ, որոնցում վկայակոչվում են՝

ա. կենսական նշանակության, ինչպես նաև տնտեսական օգտագործման իրերն ու առարկաները (հաց, աղ, ճրագ, կրակ, լույս, օջախ, թոնիր, և այլն): Օրինակ՝ «Էս հացը գիդենա» [ԱՀ XI, 1904, 118] «Բդա աղ ու հացը» [Երեմյան, 1923, 68], «Բդա կրակի խեր» [Ս. Հարությունյանի անձն. հավ.], «Բդա ճրագի սեր սուր լուս գինա» [Նույն տեղում], «Բդա կրակի խեր» [Նույն տեղում], «Բդա թունդիր» [Նույն տեղում] և այլն,

բ. գյուղական առօրյային առնչվող ընտանի կենդանիները և աշխատանքային առարկաները, ինչպես օրինակ՝ «Բդա եզան հալալ վաստակ» [Ս. Հարությունյանի անձն. հավ.] «Բդա գմշու հալալ աշխատանք» [ԷԱԺԶ, 1906, 337], «Բդա գութնի խեր» [Ս. Հարությունյանի անձն. հավ.] և այլն:

Այսպիսով, վկայակոչումով երդումների նշված հիմնախմբերում երևան են գալիս մի կողմից քրիստոնեական կրոնի, եկեղեցու հետ առնչվող աստծու ու սրբերի հավատալիքն ու պաշտամունքը, դրանց հետ կապված նյութական իրերն ու առարկաները, մյուս կողմից՝ ժողովրդական հնագույն հավատալիքներն ու առասպելական պատկերացումները, որոնք, բնականաբար, ծնվում են տվյալ երևույթի, առարկայի նկատմամբ ունեցած պաշտամունքից:

Երդումներում իր ուրույն արտացոլումն է գտել ժողովրդի՝ հմայական խոսքի հանդեպ դարերի խորքից եկող հավատքն ու գաղափարական պայքարը:

SUMMARY

The oath, like other genres of oath-related folklore (curse, blessing, wishing), has been used for magical purposes since ancient times.

We distinguish between two main groups of oaths: oath with a curse and oath with a reference to testimony.

The main thematic groups of oaths with curses reflect various types of punishment, ranging from dying in the most brutal ways, suffering from various physical and mental illnesses, to social and religious-moral consequences.

In the main categories of oaths with a reference to testimony beliefs and veneration of the Christian religion, God, and saints, as well as the material objects and items related to the church, are reflected on one hand, and ancient folk beliefs and mythical concepts emerge on the other, which, naturally, arise from the veneration of the particular phenomenon or object in question.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Толковый словарь Дмитриева [Электронный ресурс] URL: <https://rus-dmitriev-tolk-dict.slovaronline.com/> 21.11.2024.
2. Ожегов С., Шведова Н., Толковый словарь русского языка, Москва, ООО «АТЕМП» 2009, 944 с.
3. Ազգագրական հանդես, գիրք IX, Թիֆլիս, տպ. Կ. Մարտիրոսեանցի, 1902, 284 էջ:
4. Ազգագրական հանդես, գիրք XI, Թիֆլիս, տպ. Կ. Մարտիրոսեանցի, 1904, 336 էջ:

5. Ազգագրական հանդես, գիրք Զ, Թիֆլիս, տպ. Կ. Մարտիրոսեանցի, 1900, 392 էջ+40 էջ:
6. Ալլահվերդյան Հ., Ուլնիա կամ Զեյթուն, Կ.Պոլիս, տպ. Գ. Պաղտալեան, 1884, 207 էջ:
7. Աղայան Է., Արդի հայերենի բացատրական բառարան, հատ.1, Երևան, Հայաստան, 1976, 1642 էջ:
8. Երեմյան Ա., Չափարմահալի հայ ժողովրդական բանահյուսությունը, Վիեննա, Մխիթարեան տպ., 1923, 81 էջ:
9. Էմինեան ազգագրական ժողովածու, հատ. Ա, Մոսկուա-Ալեքսանդրապոլ, Լազարեան ճեմարանի արևելեան լեզուաց, 1901, 338 էջ:
10. Էմինեան ազգագրական ժողովածու, հատ. Զ, Մոսկուա-Ալեքսանդրապոլ, Լազարեան ճեմարանի արևելեան լեզուաց, 1906, 416 էջ:
11. Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, հատ. 1, Երևան, Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների ակադեմիա, 1969, 830 էջ:
12. Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն, հատ. 16, Երևան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ, 1984, 220 էջ:
13. Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն, հատ. 20, Երևան, Գիտություն, 1999, 270 էջ:
14. Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն, հատ. 24, Երևան, Գիտություն, 2007, 222 էջ:
15. Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն, հատ. 8, Երևան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ, 1978, 188 էջ:
16. Հայ ժողովրդական ավանդություններ, ժողովածու, կազմ.՝ Տիգրանայ Նալասարդեանց, գիրք առաջին, Թիֆլիս, Էմին Տեր Գրիգորեանցի տպ., 1883, 226 էջ:
17. Հայկական սովետական հանրագիտարան, հատ. 3, Երևան, Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1977, 720 էջ:
18. Հարությունյան Ս., Անեծքի և օրհնանքի ժանրը հայ բանահյուսության մեջ, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ, 1975, 270 էջ:
19. Հարությունյան Ս., Դաշտային բանահյուսական նյութերի անձնական հավաքածու:
20. Հացունի Վ., Երդումն հին հայոց մեջ, Վենետիկ-Ս. Ղազար, 1910, 319 էջ:
21. Հիշատակարան Էվերէկ - Ֆենէսէի, Փարիզ, Կեդրոնական Վարչութիւն, 1963, 955 էջ:
22. Ղռեջյան Լ., Դաշտային բանահյուսական նյութերի անձնական հավաքածու:
23. «Մեղու Հայաստանի», շաբաթաթերթ, 1886, N 53:
24. Սովետական գրականություն, 1965, թ.1, էջ 25:
25. Տեր-Աղեքսանդրեանց Գ., Թիֆլիսեցոց մտաւոր կեանքը, մաս Ա, Թիֆլիս, Թիֆլիսի ընկ. հայ. գրքերի հրատ., 1885, 456 էջ: